

www.1000logos.com

مصادیق معنویت و اخلاق از منظر رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

سمانه رستمی^۱

چکیده

مسئله‌ی معنویت و اخلاق از موضوعات بسیار مهمی است که دانش اسلامی در میان اندیشمندان بحث کرده است. معنویت و اخلاق در دیدگاه‌های مختلف متفاوت و دارای مصادیق گوناگون است. یکی از دیدگاه‌های مهم در این زمینه، دیدگاه مقام معظم رهبری در این حیطه است. لذا هدف از این مقاله؛ تبیین مصادیق معنویت و اخلاق در دیدگاه مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب است. این مقاله قصد دارد با روش توصیفی تبیینی و با مطالعه کتابخانه‌ای پس از بیان مفاهیم اخلاق و معنویت به این مصادیق اشاره کند.

از جمله دستاوردهای این تحقیق عبارت است از؛ اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و جامعه، اخلاق به معنی رعایت فضیلت‌هایی چون: خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمندان، راستگویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و خلقیات نیکو است.

کلیدواژگان: معنویت، اخلاق، بیانیه گام دوم، مقام معظم رهبری، عقلانیت.

مقدمه

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به عنوان مهم‌ترین بیانیه‌ای است که توسط مقام معظم رهبری به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب در سال ۱۳۵۷ ایران، در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر شده است. در این بیانیه به استقرار راه انقلاب ۵۷ در طی دستاوردهای چهل سال گذشته اشاره شده است. مقام معظم رهبری در این بیانیه با هدف جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی توصیه‌هایی ارائه کرده بارزترین آن معنویت و اخلاق. معنویت و اخلاق جهت دهنده همه حرکات و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است، بودن آن‌ها محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی جهنم می‌آفریند؛ لذا از این جهت است که بحث در این موضوع لازم و ضروری است.

^۱. طلبه سطح دو، حوزه علمیه الزهرا شهرستان خلخال.

در رابطه با این عنوان مقالات و پایان‌نامه‌های محدودی وجود دارد که بیشتر آن‌ها نزدیک به این عنوان هستند که به آن‌ها اشاره شده است:

۱. مقاله «راه‌کارهای تقویت معنویت در جامعه با تکیه بر بیانیه گام دوم انقلاب.» نوشته سیده حکیمه موسوی و دیگران، ۱۴۰۰. هدف از این مقاله بررسی راه‌کارهای تقویت معنویت در جامعه با تکیه بر بیانیه گام دوم انقلاب است.

۲- مقاله «حکومت اسلامی، اخلاق و معنویت با نگاهی به بیانیه گام دوم»، نوشته‌ی وحید کنگرانی فراهانی، ۱۴۰۰. هدف این مقاله تبیین رویکردی است که در بیانیه گام دوم در قالب رویکرد زمینه‌سازی و روش‌های متناسب با آن اشاره شده است.

۳. مقاله «نقشه راه و مدل عملیاتی اخلاق و معنویت در گام دوم انقلاب اسلامی»، نوشته محمود پاکیزه، ۱۴۰۱. هدف از این مقاله؛ ارائه الگوی مدلی عملیاتی اخلاق و معنویت در گام دوم انقلاب اسلامی است.

با توجه به پیشینه فوق وجه امتیاز این مقاله با مقالات قبلی در این است که مقاله پیش رو قصد دارد مصادیق‌های بیان شده در گام دوم انقلاب بیان شود که در مقالات قبلی به آن اشاره نشده بود. براین اساس، این مقاله درصدد جواب داده به این سؤال است که از منظر رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی معنویت و اخلاق چه مصادیقی وجود دارد؟ و برای پاسخ به این سوال موارد زیر باید بررسی شود:

اخلاق، ایثار، توکل، ایمان در خود و جامعه، خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و دیگر خلقیات نیکو.

۱. مفهوم‌شناسی

در ابتدا لازم است مفاهیم بکار رفته در این مقاله بررسی شود

۱-۱. معنویت

این واژه در لغت از ریشه کلمه معنوی گرفته شده که در معانی؛ حقیقی، راست، اصلی، ذاتی، مطلق، باطنی و روحانی کاربرد دارد.^۱ و در جای دیگر به معنای نفس، دمیدن یا نفس کشیدن است که به تدریج و با دلالت‌های روانشناختی در تضاد با جسمانیت و مادیت تعریف شده است.^۲

در تعریف اصطلاحی معنویت، اختلاف نظرهایی وجود دارد؛ گروهی از معنویت گرایان، معنویت را جایگزینی برای دین می‌دانند. گروهی دیگر آن را گوهر ادیان قلمداد می‌کنند.^۳ کسان دیگر قائل به این هستند که معنویت، همان آداب معنوی است. گروهی دیگر نیز معنویت را طلب فهم خود، در ارتباط با بینش افراد راجع به واقعیت غایی و زندگی براساس آن فهم تلقی می‌نماید.^۴

۱-۲. اخلاق

در لغت به معنای سرشت، طبیعت، صورت درونی و باطنی به کار می‌رود که با بصیرت درک می‌شود.^۵ و در اصطلاح دانشمندان و عالمان اخلاقی، معانی و کاربردهای متفاوتی دارد. اخلاق ملکه‌ای نفسانی است که کار به آسانی از آن صادر می‌شود.^۶ و در جای دیگر هیئتی است استوار و راسخ در جان، که کارها به آسانی و بدون نیاز به تفکر و اندیشه از آن صادر می‌شوند. اگر این هیئت به گونه‌ای باشد که افعال زیبا و پسندیده از نظر عقل و شرع، از آن صادر شود، آن را اخلاق نیک نامند و اگر افعال زشت و ناپسند از آن صادر شود، آن را اخلاق بد گویند.^۷

۱. الوندی، «طراحی الگوی مفهومی معنویت از دید حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه)»، ش ۶۳، ص ۹.

۲. ولف، روانشناسی دین، ص ۳۸.

۳. الوندی، «طراحی الگوی مفهومی معنویت از دید حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه)»، ش ۶۳، ص ۹.

۴. اسپلیکا و همکاران، روان‌شناسی دین، براساس رویکرد تجربی، ص ۱۴.

۵. الزبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۲۵، ص ۲۵۷.

۶. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷، باب ۵۹، ص ۳۷۲.

۷. مصباح یزدی، فلسفه اخلاق، ص ۲۰.

۲. مصادیق معنویت و اخلاق از منظر رهبری

پس از بررسی معنای معنویت و اخلاق، اکنون به مصادیق معنویت و اخلاق از دیدگاه رهبری پرداخته شده است.

۲-۱. اخلاص

اولین مصداق معنویت و اخلاق از منظر رهبری که در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به آن اشاره داشته‌اند، اخلاص است.

اخلاص همان خلوص نیت است که انگیزه تصمیم‌گیری را تنها متوجه خدا می‌کند و از آیات متعدد قرآن در این زمینه به خوبی روشن می‌شود که اخلاص، اساس دین و شالوده محکم و رکن رکین آن است. وقتی انگیزه تصمیم‌گیری تنها خدا باشد، عمل ارزش پیدا می‌کند؛ چون حاصل آن پیروزی و موفقیت در دنیا و آخرت است. در قرآن و روایات به کمتر چیزی به اندازه اخلاص، اهمیت داده شده است. اخلاص در عمل از مشکل‌ترین کارها شمرده شده به طوری که می‌توان گفت تنها اولیای خدا و بندگان خاص خدا به اخلاص کامل می‌رسند، اما هر اسانی می‌تواند با تلاش خود، راه‌های رسیدن به اخلاص را طی کند و مراحل دست یافتن به اخلاص را دریابد. از شأن عظیم اخلاص این است که در آیه «وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا» و در این کتاب از موسی یاد کن؛ زیرا که او پاک دل و فرستاده‌ای پیامبر بود.^۱ مقام خلوص را مقام پیامبران معرفی می‌کند. امیرالمومنین علی (علیه‌السلام) در حدیثی اخلاص را با ارزش‌ترین مقامی معرفی می‌کند که انسان به آن می‌رسد: «الْإِخْلَاصُ أَشْرَفُ نَهَائَةٍ؛ اخلاص با ارزش‌ترین مقامی است که انسان به آن می‌رسد.»^۲

بنابراین یکی از مصادیق معنویت و اخلاق از منظر رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، اخلاص است.

۲-۲. ایثار

یکی دیگر از مصادیق معنویت و اخلاق از منظر رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ایثار است. ایثار به معنای؛ برگزیدن، دیگران را بر خویش مقدم داشتن و مانند آن است.^۳ و در اصطلاح عبارت

۱. مریم: آیه ۵۱.

۲. مکارم شیرازی، پیام قرآن، ج ۴، ص ۳۸۳.

۳. دهخدا، لغت نامه، ج ۸، ص ۵۷۳.

رفتاری، حسن معاشرت و برخورد پسندیده با دیگران. امام صادق (علیه السلام) در بیان حسن خلق به معنای خاص فرمود: « تَلِيْنُ جَانِبِكَ وَ تَطِيْبُ كَلَامِكَ وَ تَلْقَى اَخَاكَ بِبِشْرٍ حَسَنٍ؛ حسن خلق آن است

که برخوردت را نرم کنی و سخنت را پاکیزه سازی و برادرت را با خوشرویی دیدار نمایی.»^۱

در کتاب‌های اخلاق و روایات اسلامی هر جا سخن از حسن خلق است، اغلب مراد، همین معنای دوم است. دین مقدس اسلام، همواره پیروان خود را به نرم‌خویی و ملایمت در رفتار با دیگران دعوت می‌کند و آنان را از درستی و تندخویی باز می‌دارد. قرآن کریم در ستایش پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: « اِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيْمٍ؛ بدرستی که تو به اخلاق پسندیده و بزرگی آراسته شده‌ای.»^۲

حسن خلق و گشاده‌رویی از بارزترین صفاتی است که در معاشرت‌های اجتماعی باعث نفوذ محبت شده و در تتأثیر سخن اثری شگفت‌انگیز دارد. به همین جهت خدای مهربان، پیامبران و سفیران خود را انسان‌هایی عطف و نرم‌خو قرار داد تا بهتر بتوانند در مردم اثر گذارند و آنان را به سوی خود جذب نمایند. این مردان بزرگ برای تحقّق بخشیدن به اهداف الهی خود، با برخورداری از حسن خلق و شرح صدر، چنان با ملایمت و گشاده‌رویی با مردم رو به رو می‌شدند که نه تنها هر انسان حقیقت‌جویی را به آسانی شیفته خود می‌ساختند و او را از زلال هدایت سیراب می‌کردند، بلکه گاهی دشمنان را نیز شرمنده و منقلب می‌کردند.

مصدق کامل این فضیلت، وجود مقدّس رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) است. قرآن کریم این مزیت گران‌بهای اخلاقی را عنایتی بزرگ از سوی ذات مقدس خداوند دانسته، می‌فرماید: « فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ؛ در پرتو رحمت و لطف خدا با آنان مهربان و نرم‌خو شده‌ای و اگر خشن و سنگدل بودی، از گردت پراکنده می‌شدند.»^۳

بسیار اتفاق می‌افتاد که افراد با قصد دشمنی و به عنوان اهانت و اذیت به حضور ایشان می‌رفتند ولی در مراجعت مشاهده می‌شد که نه تنها اهانت نکرده‌اند بلکه با کمال صمیمیت اسلام را پذیرفته و پس از آن، رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلّم) محبوب‌ترین فرد در نزد آنان به شمار می‌رفت. ارزشی که اسلام برای انسان خوش‌رفتار قائل است، تنها به مؤمنان محدود نمی‌شود، بلکه غیر آنان نیز اگر

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۳۸۹.

۲. قلم: آیه ۴.

۳. آل عمران: آیه ۱۵۹.

این فضیلت را دارا باشند، از مزایای ارزشی آن بهره‌مند می‌شوند. در تاریخ چنین آمده است: علی (علیه‌السلام) از سوی پیامبر خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) مأمور شد تا با سه نفر که برای کشتن ایشان هم پیمان شده بودند، پیکار کند. آن حضرت، یکی از سه نفر را کشت و دو نفر دیگر را اسیر کرد و خدمت پیامبر خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) آورد. پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) اسلام را بر آن دو عرضه کرد و چون نپذیرفتند، فرمان اعدام آنان را به جرم توطئه‌گری صادر کرد. در این هنگام جبرئیل بر رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) نازل شد و عرض کرد: خدای متعال می‌فرماید، یکی از این دو نفر را که مردی خوش خلق و سخاوتمند است، عفو کن، پیامبر نیز از قتل او صرف نظر کرد، وقتی عفو را به فرد مزبور اعلام کردند و دانست که به خاطر داشتن این دو صفت نیکو مورد عفو الهی واقع شده، شهادتین را گفت و اسلام آورد. رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) درباره‌اش فرمود: «او از کسانی است که خوش‌خویی و سخاوتش او را به سمت بهشت کشانید.»^۱

بنابراین آخرین مصداق معنویت و اخلاق از منظر رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی خلیات نیکو است.

^۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۳۹۰.

نتیجه‌گیری

معنویت و اخلاق یک عنصر مهمّ در مسیر تربیت اسلامی است. موضوع معنویت و اخلاق در منظومه فکری دینی ما محوریت دارد و لذا مقام معظم رهبری در بیانیه ی گام دوم انقلاب به اخلاق و معنویت توجّه ویژه‌ای دارد؛ چرا که خوب می‌داند نمی‌توان معنویت و اخلاق را هم ردیف سایر ابعاد فکری قرار داد؛ یعنی می‌توان گفت که غایت آفرینش معنویت و اخلاق است.

این مقاله در پایان بدین نتیجه می‌رسد که اخلاق ، ایثار، توکل، ایمان و ... در خود جامعه لازم و ضروری است؛ جامعه ای که خالی از موارد یاد شده باشد محکوم به فروپاشی است.

فهرست منابع

- قرآن کریم، انصاریان، حسین، تهران، ۱۳۹۶ هـ ش.
- نهج البلاغه، دشتی، محمد، قم، مشهور، ۱۳۷۹ هـ ش.
- ۱- اسپلیکا و همکاران، *روان‌شناسی دین، براساس رویکرد تجربی*، ترجمه محمد دهقان، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۹۰ هـ ش.
- ۲- تمیمی آمدی، عبدالواحد، *غرر الحکم و درر الکلم*، تحقیق السید مهدی الرجائی، قم، مؤسسه دار الکتاب الاسلامی، ۱۴۲۹ هـ ق.
- ۳- حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، قم، آل البيت، ۱۴۱۴ هـ ق.
- ۴- دهخدا، علی‌اکبر، *لغت نامه*، تهران، روزنه، ۱۳۷۷ هـ ش.
- ۵- الزبیدی، مرتضی، *تاج العروس من جواهر القاموس*، بیروت، دارالهدیه، ۱۳۸۵ هـ ش.
- ۶- علم الهدی، علی بن الحسین، *رسایل الشریف المرتضی*، قم، دارالقرآن‌الکریم، ۱۴۰۵ هـ ق.
- ۷- فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، *مفاتیح الشرائع*، قم، کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی نجفی (رحمه الله علیه)، ۱۳۹۹ هـ ش.
- ۸- قمی، عباس، *سفینه البحار*، تهران، اسوه، ۱۳۹۰ هـ ش.
- ۹- کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول الکافی*، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ هـ ش.
- ۱۰- کلینی، محمد بن یعقوب، *فروع کافی*، گروه مترجمان انتشارات قدس، تهران، قدس، ۱۳۹۴ هـ ش.
- ۱۱- مجلسی، محمدباقر، *بحار الانوار*، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ هـ ق.
- ۱۲- محمدی ری شهری، محمد، *میزان الحکمه*، قم، موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، ۱۳۸۶ هـ ش.
- ۱۳- مصباح یزدی، محمدتقی، *فلسفه اخلاق*، تهران، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمه الله علیه)، ۱۳۹۰ هـ ش.
- ۱۴- مطهری، مرتضی، *مجموعه آثار*، تهران، صدرا، ۱۳۹۵ هـ ش.
- ۱۵- مظاهری، حسین، *کاوشی نو در اخلاق اسلامی*، تهران، ذکر، ۱۳۸۸ هـ ش.
- ۱۶- مکارم شیرازی، ناصر، *پیام قرآن*، قم، مدرسه امیر المومنین، ۱۳۶۸ هـ ش.

۱۷- نراقی، احمد بن محمد مهدی، *معراج السعاده*، مقدمه محمد نقدی، قم، مؤسسه انتشارات هجرت، بی تا.

۱۸- ولف، دیوید، *روانشناسی دین*، ترجمه محمد دهقان، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۸۶ هـ. ش.

مقالات

۱- امین الرعایایی و دیگران، مریم و احمد، «نقش کمک به دیگران در ارتقای سلامت اجتماعی با رویکرد قرآن و حدیث»، ۱۳۹۹ هـ. ش.

۲- حاجی حسنی دره سوری، کرامت، «مروری بر مفهوم اعتماد به نفس و راهکارهای افزایش آن در دانش آموزان»، ش ۵۰، ۱۴۰۱ هـ. ش.

۳- علوی نیا، نسرين، «مؤلفه های فردی و اجتماعی عفو و گذشت در اسلام و غرب با تاکید بر آرامش و سلامت روان»، ۱۴۰۱ هـ. ش.

۴- قاسمی، «نقش توکل در سبک زندگی»، ش ۴۴۳۹، ۱۴۰۲/۶/۱۴.

۵- الوندی، محمد جواد، «طراحی الگوی مفهومی معنویت از دید حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه)»، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، ش ۶۳، ۱۳۹۳ هـ. ش.